

da je Stepinac svetac, a ne zločinac kako su oni tvrdili. O tome nisam smio vele ni govoriti. Jedino što sam to komentirao tada, a i danas, da je zaista moguće i istinito to što je rekao taj čovjek jer su i prvi kršćani, prije nego će ih rastrgati divlje zvijeri, pjevali u čast svome Bogu; nisu umirali ni s osvetom ni s mržnjom, ni uzdignutom osvetničkom šakom uperenom u nečiju budućnost. Čuo sam također to isto u jednom obližnjem širokobriješkom gostinju kada sam u ljetnome razdoblju nakon razvoženja novina umoran pio kavu i uspostavio razgovor s dvojicom starijih ljudi koji su tu bili i sjedili. Jedan od njih je svjedočio da su fratri mo-

lili i pjevali prije smaknuća. On je tvrdio da to mnogi znaju samo nitko o tome ne voli pripovijedati kao što ne smijemo govoriti ni o drugim stvarima koje su se dogodile nama Hrvatima na kraju Drugoga svjetskog rata i kasnije. Tada sam i ja rekao da sam to čuo od jednoga starijeg čovjeka, inače također Širokobriježanina, za čije ime nisam ni pitao jer je u to vrijeme sve bilo sumnjičavo kad se ispituje. I u doba nove demokracije kao djelatnik istoga crkvenoga lista dolazio sam na Široki Brijeg i posve slobodno o tome govorio s ljudima, a mnogi su od njih pripovijedali da su fratri uistinu nevino ubijeni i da nisu pucali na partizane što je, uostalom, 1945.

u *Pastirskom pismu* genijalno posvjedočio i biskup dr. Petar Čule kojemu bi trebalo ne samo zbog toga nego i svega drugoga podići spomenik!

Ne znam hoće li ova moja izjava ikako pridonijeti proglašenju njihove nevinosti, ali znam da se o tome tako govorilo i da je kružila priča, *fama volant*. Njihova smrt je zaista mučenička i ne vjerujem da je i u jednome od njih bilo imalo osvetničkoga, osim upravo ovoga što se priča, a to je da su naglas molili i pjevali za svoje progonitelje i za sebe: za njih da im Bog oprost, a za sebe da im bude lakše podnijeti nemilosrdne i smrtonosne udarce te da i njima samima Bog bude milostiv na sudu. ✍

Nerijetko je bilo teško razlikovati tko su partizani, a tko četnici

SMRT FRA STJEPANA NALETILIĆA I NJEGOVIH SUDRUGOVA

Izvadci iz Dnevnika (1993.)

► Piše: **Stjepan Vican**

Mate Matiša Penavić (Jozin) rođen je 1897. na Širokom Brijegu. Po zanimanju je bio brijač. Kod mosta na lijevoj obali rijeke Lištice u Penavića kući imao je svoju brijačku radnju koju je uspješno vodio do svibnja 1942. Za vrijeme svog relativno kratkog života (45 godina) bio je, po mišljenju onih koji su ga poznavali, dobar obrtnik i pošten čovjek.

Osjetio je sve strahote Prvoga svjetskog rata i zarobljeničtva u Italiji da bi u Drugom svjetskom ratu izgubio život iako nije bio pripadnik nijedne vojne formacije.

Početak svibnja 1942. zajedno je s Marijanom Naletilićem otišao od svoje kuće iz Oklaja u Duvno. Te ratne godine bila je velika nestašica hrane. Matiša je imao suprugu i četvero malodobne djece pa je namjeravao donijeti

brašna da bi prehranio svoju obitelj. Dolaskom u selo Kongora, općina Tomislavgrad, odlučio je prenoćiti u župnoj kući kod fra Stjepana Naletilića, svog prijatelja iz djetinjstva koji je bio župnik u tom selu.

I baš te noći, oko 24 sata, provališe vrata i u kuću upadnu pripadnici partizanske jedinice, njih dvadesetak, koje su predvodili Ante Mioč kao komandir i Šefko Lokmić u ulozi komesara te jedi-

nice. Došli su s namjerom uhititi župnika fra Stjepana Naletilića i prisilno ga odvesti, kako su tada rekli, do svoje više komande radi saslušanja i suđenja. Budući da su se u župnikovu stanu u tom trenutku zatekle i tri civilne osobe, zapovjednici spomenute partizanske jedinice odlučili su, bez ikakva povoda, lišiti slobode i njih. Pored fra Stjepana, Širokobriježana Matije i Marijana (koji je bio fra Stjepanov brat) poveden je i Marijan Čolina, poslužitelj u župnom uredu, rodom iz susjednog sela Borčani. Na putu od Kongore, negdje u vrletima planine Ljubuške, Marijan Čolina, koji je bio slomljene noge, pušten je na slobodu i ostavljen pored puta.

Vojnici su, po naredjenju svojih zapovjednika, uhićene vezali žicom i žurno napustili župni stan. Kretali su se pored planine Vran, preko Ljubuške, Ravašnice planine i Vukovskog te nakon mnogo prijeđenih kilometara pješice stigli u selo Znanaglina koje je smješteno pored jezera Turjača, općina Kupres. U višoj komandi, smještenoj tu u selu Znanaglina, po dolasku izvršitelja akcije »Kongora«, kako su je oni zvali, odlučeno je da se uhićeni smjeste u podrumske prostorije seoske kuće i da tu čekaju suđenje. Najodgovorniji u višoj komandi na dužnosti zapovjednika odreda bio je Božo Mišković, rođen u selu Baljci, općina Tomislavgrad.

Za suđenje uhićenima, kako se do sada saznalo, formiran je prijevremeni vojni sud. Predsjednik tog suda, navodno, bio je Florijan Sučić, rođen u Livnu, a umro je poslije rata u Splitu. Presuda tog suda glasila je: sve strijeljati. Na žalost, za optužene nije bilo branitelja niti je

dano pravo žalbe na presudu. Uhićeni civili rodom iz Širokog Brijega i fra Stjepan Naletilić nikad se nisu vratili svojim kućama.

Određen je i dan izvršenja kazne. Stratište je bilo na planini poviše jezera Turjača, nedaleko od Vukovskog, nad jednom dubokom provalijom koju tamošnji seljaci nazivaju Suho jezero. To mjesto je izabrano valjda zbog toga da bi se izbjeglo kopanje grobova. Žrtve su poslije strijeljanja bacane u spomenutu provaliju.

U popodnevnim satima tog svibanjskog dana 1942., točan nadnevak se još uvijek ne zna, na mjesto strijeljanja dovedeni su fra Stjepan Naletilić i zajedno vezani žicom Matija Penavić i Marijan Naletilić. Dok su se izvršitelji strijeljanja i straža razmještalili i dok su strijeljali fra Stjepana, ova su dvojica osuđenika, koji su bili vezani skupa, pokušali pobjeći potčavši prema istoku. To je bio potpuno ravan teren, bez šume. Da su, kako se poslije pričalo, pošli k sjeveru odmah bi ih dočekala gusta šuma pa bi, iako zajedno vezani, imali više nade za spas. Ali, dok su trčali livadom, pogođeni su rafalom mitraljeza. Njihov pokušaj bijega, odmah prema istoku,

Bacili su ih negdje u ovu vododerinu

potpuno ravnim terenom, vjerojatno je učinjen instinktivno jer su osjećali da je to njihov zavičaj i da su u tom smjeru njihovi najmiliji.

Građanin koji je sve ovo sa strane neposredno promatrao i koji je pratio tragičnu dramu ovih nevinih ljudi jednom je prilikom rekao: »Kad već želite saznati za grob ovih vaših najmilijih, onda s punom sigurnošću možete prihvatiti činjenicu da je njihov grob ova velika provalija koju narod ovog kraja naziva Suho jezero, na vrhu planine iznad sela Znanaglina, općina Kupres.« Time je ovaj dobronamjerni čovjek htio potvrditi činjenicu da su žrtve, čije posmrtno ostatke rodbina traži punih pedeset godina, bačene u ovu provaliju duboku oko stotinu metara i da je ta provalija njihov zajednički grob. ✍

U skladu s dekretom pape Urbana VIII. i uredbom II. vaticanskog sabora izjavljujemo da ne želimo preteći sud Crkve kome se potpuno podržavamo. Riječi »mučenik«, »mučeništvo«, »čudesa« i slično imaju u ovom glasilu samo vrijednost ljudskog svjedočenja.

Stopama pobijenih

Glasilo Vicepostulature postupka mučeništva
»Fra Leo Petrović i 65 subrača«, III.,
2 (5), Humac, 2010.

Glavni i odgovorni urednik:
fra Miljenko Stojić, vicepostulator

Lektura i korektura:
Zdenka Leženić

Adresa:

Vicepostulatura, Trg sv. Ante 1,
88320 Ljubuški – Humac, BiH;
Vicepostulatura, p. p. 1,
20352 Vid, RH

Veza:

tel.: (039) 832-582
faks: (039) 832-585
e-pošta: mostar@pobijeni.info
internet: www.pobijeni.info

Grafički prijelom i tisak:
FRAM-ZIRAL, Mostar

Glasilo izlazi polugodišnje:
siječanj i srpanj

Godišnja pretplata:

BiH 6 KM, RH 24 KN, EU 6 EUR,
SAD i Kanada 10 USD

Slanje pretplate i dobrovoljnih
priloga (s naznakom za što):

a) poštanskom uputnicom

b) UniCredit Bank d.d. Mostar,

poslovnica Ljubuški:

žiro-račun (BiH): 381602276649744

devizni račun (inozemstvo):

IBAN: BA393381604876650839

SWIFT: UNCRBA22

Cijena pojedinog primjerka:

3 KM; 12 KN; 3 EUR; 5 USD

ISSN: 1840-3808

Riječ urednika

fra Miljenko Stojić

Dragi čitatelji!

Uistinu mi je drago da vam može podariti peti broj ovog našeg glasila. Češće nije moglo izlaziti jer smo najprije željeli prikupiti svjedočanstva još živućih svjedoka i dokumentaciju koja je u posjedu dobrih ljudi. Usput smo još mnogo toga pronašli pa Vicepostulatura danas raspolaze s dovoljno svjedočenja i dokumentata te može privoditi kraju ovo pripremno razdoblje. Znam, svi vjerujemo da su ubijeni franjevci umrli mučeničkom smrću, ali treba to potkrijepiti dokazima i pričekati da ih Crkva prihvati.

Ponovno pozivam sve one koji što-god znaju, ili imaju dokumente koji bi nam bili od pomoći, da stupe u doticaj s Vicepostulaturom. Učinimo svi zajedno da ubijeni hercegovački franjevci jednoga dana postanu blaženima i svetima, odnosno da ih Crkva proglasi mučenicima.

Po prvi put uvodimo poglavlje Istraživanja. Podrazumijeva se da ne možemo stajati iza svakoga navoda ili iza svakoga stila napisa. Isto tako napisi ne smiju prelaziti određenu granicu, ne smiju se razračunavati i moraju bitno pridonositi pronalasku istine.

Ponovno je glasilo »obojeno« iskopavanjima posmrtnih ostataka ubijenih.

Ovaj smo put na Širokom Brijegu, u Knešpolju, tražili barem jednog našeg pogubljenog brata. Uskoro ćemo to učiniti i u Ljubuškom. Imamo još dojavu o masovnoj grobnici na Biokovu i time je naša potraga za sada dovršena.

Ovo naše glasilo i nadalje će izlaziti jednom u pola godine. Nastojat ćemo biti zanimljivi i na korist čitateljstvu. Mislim da smo ga već sadržajno i grafički oblikovali. Ostalo nam je još uravnovjesiti broj čitatelja. Zbog toga sljedeći put više primjeraka šaljem samo onima koji su barem djelomično podmirili pretplatu. Ispričavamo se odmah svima onima koji su to smetnuli ili imaju neki drugi opravdan razlog. Samo nam javite i primjerci opet stižu. Ako biste željeli širiti glasilo, a ne možete to novčano podnijeti, spremni smo vam ga slati i besplatno. Važno je da se istina promiče i za to će se uvijek naći dovoljno sredstava, između ostaloga zahvaljujući i darovateljima.

Držimo se i dalje zajedno i nitko nas ne će uspjeti pobijediti. Naša ubijena braća zacijelo će nam biti zahvalna.

Mir i dobro!

IZ SADRŽAJA

Iz ljetopisa	4	Glas o znakovima	42
Povijesne okolnosti	7	Razgovor	44
Stratišta	9	Podlistak	48
Istraživanja	26	Izdavaštvo	59
Glas o mučeništvu	38	Darovatelji	59